

فصلنامه امنیت ملی
سال نهم، شماره ۳۳، پاییز ۱۳۹۸
مقاله سیزدهم از صفحه ۳۵۵ الی ۳۸۸

مقاله پژوهشی: طراحی نظام آینده‌پژوهی امنیت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای

مسلح

فرخ طراح‌زادگان^۱ و سید اصغر میرجعفری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۱۹

چکیده

غافلگیری امنیتی بخش دفاعی ناشی از تهدیدات دشمن و همچنین رفتارهای پرخطر امنیتی ودجا و شبکه همکاران آن، مسئله اصلی این پژوهش است. هدف این پژوهش ارائه نظامی برای آینده‌پژوهی وزارت دفاع برای رفع این مسئله است. ضعف در این خصوص موجب تداوم غافلگیری و بروز خسارت‌های امنیتی از جمله ترور، افشاء اطلاعات، خرابکاری و غیره است.

به منظور دستیابی به نظام مورد نظر مجموعاً ۶۳ نظام مختلف از جمله آینده‌پژوهی و نظام‌های رایج در مباحث حقوقی و همچنین مدیریتی از میان ادبیات علمی مرتبط مورد بررسی قرار گرفت و مبتنی بر آن و همچنین مباحث امنیت در حوزه وزارت دفاع، چارچوب و الگوی مفهومی پژوهش استخراج شد. سپس از طریق انجام مصاحبه نیمه‌باز با ۲۶ نفر از متخصصین، نتایج مورد سنجش قرار گرفت. افراد به روش غیرتصادفی، هدفمند و سهمیه‌ای انتخاب شدند. اظهارات افراد پس از اشیاع نظری، تحلیل مضمون شد و ۶۱ گزاره اصلاحی در قالب ۱۰ مضمون فراگیر، ۳۲ مضمون سازمان دهنده و ۱۲۸ مضمون پایه حاصل شد. دستاورد پژوهش، نظامی است که سازوکار تمرکز بر مراجع امنیت و بازیگران محیط امنیتی ودجا و آگاهی از آینده آن‌ها را فراهم می‌آورد. نظام ارائه شده دارای ابعاد ورودی، عملیات، خروجی، محیط و ارکان جهت‌ساز و همچنین مؤلفه‌هایی شامل: سازمانی، انسانی، مراجع امنیت، محیط‌نگاری، فرآیندها، الزامات عملیات، نتایج، پیامدها، محیط زمینه‌ای و وظیفه‌ای و زیرساختی است که مؤلفه‌های احصاء شده از طریق ۳۵ جزء و ۹۱ مصداق تبیین شده است.

کلیدواژه‌ها: طراحی نظام، آینده‌پژوهی، امنیت، تحلیل مضمون

۱. دانش‌آموخته دوره دکتری امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، (نویسنده مسئول)

۲. استادیار دانشگاه علوم نظامی

مقدمه:

سابقه آینده‌پژوهی از دهه شصت میلادی در آمریکا با توسعه روش‌های آینده‌پژوهی در اندیشکده‌هایی چون رند شروع شد. در طی این سال‌ها نهادهای آینده‌پژوهی دولتی، عمومی و خصوصی تشکیل و توسعه یافته است. عناصری ثابت و محوری چون توجه به رقیب و دشمن و جلوگیری از غافلگیری، تضمین برتری‌های فعلی در آینده با دستیابی به فناوری‌های جدید و همچنین صیانت از دارایی‌ها در بیشتر اهداف نظام‌های آینده‌پژوهی مشاهده می‌گردد (آقایی پور، ۱۳۸۷: ۹-۱۷).

برابر گزارش رسمی ساحفاودجا (۱۳۹۶) سرویس‌های اطلاعاتی مشهور دنیا یعنی سیا، موساد و ام‌آی‌۶ در طول زمان تمرکز خود را بر موضوعات مختلفی در ودجا قرار داده و در هر برهه از زمان نوع خاصی از تهدیدات را بروز می‌دهند، غوغاسالاری تبلیغاتی علیه فعالیت‌های موشکی جمهوری اسلامی ایران، خرابکاری‌های گسترده در تولیدات خاص دفاعی، ترور نخبگان و گسیل دادن عوامل نفوذی از جمله اقدامات سرویس‌ها در ادوار گوناگون است. اولین مسئله ودجا در برقراری امنیت خود، شناخت اهداف و تهدیدات آینده دشمن است تا بتواند به‌دور از غافلگیری و ناکامی در گلاویزی با دشمن موفقیت کسب نماید.

از سوی دیگر برابر گزارش رسمی وزارت دفاع (۱۳۹۶)، ودجا همواره در معرض فهرست بلندی از انتظارات مأموریتی نیروهای مسلح است، این انتظارات شامل طیف گسترده‌ای از آرایه‌ها، سامانه‌ها، فناوری‌ها و قطعات در محصولات هوایی، زمینی، فضایی، دریایی و سایبری دارد که بخشی از آن‌ها بومی‌سازی نشده و نیاز به برقراری روابط گسترده با افراد حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی دارد. دومین مسئله ودجا در برقراری امنیت خود، شناخت آینده انتظارات مأموریتی نیروهای مسلح است تا بتواند به‌موقع حوزه‌های تولید و تأمین خود را سامان داده و از امنیت این حوزه‌ها در داخل و خارج از کشور اطمینان حاصل نماید.

ودجا علاوه بر سازمان خود، از شریک سازمانی چند برابری به‌عنوان شبکه همکار برخوردار است که چند خصوصیت دارد، اول اینکه شریک راهبردی آن است و در تحقق مأموریت‌های ویژه ودجا حضور دارد، دوم، تحت تحریم‌های اقتصادی و نظامی بین‌المللی و غربی قرار دارد، سوم، دارای پراکندگی بین‌المللی است و قواعد گوناگونی در ارتباط با آن‌ها بایستی رعایت گردد و چهارم اینکه به دلیل توانمندی آن‌ها علاوه بر ودجا با بسیاری از مراکز دیگر در داخل و خارج از کشور همکاری دارند. این شبکه همکار جزء لاینفک اجرای مأموریت‌های ودجا است و تفکیک میان ودجا و شبکه همکار آن غیرممکن است. سومین مسئله ودجا در برقراری امنیت خود،

شناخت رفتار آینده شبکه همکاران ودجا به منظور مصون‌سازی امنیتی تعامل ودجا و شبکه همکاران آن و جلوگیری از اعمال تهدید از این ناحیه است.

ودجا سال‌ها است آینده‌پژوهی را در دستور کار خود قرار داده است و نظام معینی نیز برای آن تدوین و ابلاغ نموده است (فولادی، ۱۳۹۲)؛ اما بررسی عملکرد ودجا در این خصوص نشان می‌دهد، نظام مورد نظر اولاً در سطح وزارت دفاع جاری نگردیده است و نتایج آن در مأموریت‌های ودجا مورد استفاده قرار نمی‌گیرد و ثانیاً، طراحی مناسبی برای رفع مسائل سه‌گانه فوق ندارد؛ چراکه اجزا ضروری را شناسایی ننموده و ارتباطات مناسب میان اجزا برقرار ننموده است. تداوم وضع موجود اثرات جبران‌ناپذیری بر امنیت ودجا و به تبع آن بر توان مأموریتی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح بر جای خواهد گذاشت. لذا سؤالی که مطرح می‌شود آن است که نظام آینده‌پژوهی برای امنیت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح چگونه باید شکل گرفته و استقرار یابد تا مسائل سه‌گانه اشاره شده مرتفع گردد؟

هدف اصلی پژوهش طراحی نظام آینده‌پژوهی برای امنیت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و اهداف فرعی آن عبارتست از:

تبیین الزامات طراحی نظام مبتنی بر ارکان جهت‌ساز و شرایط محیط امنیتی ودجا

تبیین اجزا نظام از حیث کاربردپذیری در حوزه امنیت

تبیین اجزا نظام از حیث کاربردپذیری در حوزه آینده‌پژوهی

تبیین ویژگی‌های کالبدی و محتوایی نظام

یکپارچه‌سازی اجزا و ترسیم نظام آینده‌پژوهی امنیت ودجا

مبانی نظری:

واژه نظام در ادبیات علمی، اجرایی و حقوقی و به‌طور کلی مطالعات کتابخانه‌ای استفاده گسترده‌ای هم از لحاظ سطح مفاهیم و هم از لحاظ موضوعاتی که نظام برای آن مورد استفاده قرار گرفته، دارد. واژه نظام در ادبیات حضرت امام خمینی (ره) به کرات مورد استفاده قرار گرفته است، ایشان می‌فرمایند: «دین اسلام از هنگام ظهور خود متعرض نظام‌های حاکم در جامعه بوده و خود دارای سیستم و نظام اجتماعی خاص و اقتصادی و فرهنگی بوده است که برای تمامی ابعاد و شئون زندگی فردی و اجتماعی، قوانین خاصی وضع کرده و جز آن را برای سعادت جامعه نمی‌پذیرد» (رضایی‌منش، ۱۳۹۴: ۱۶۳).

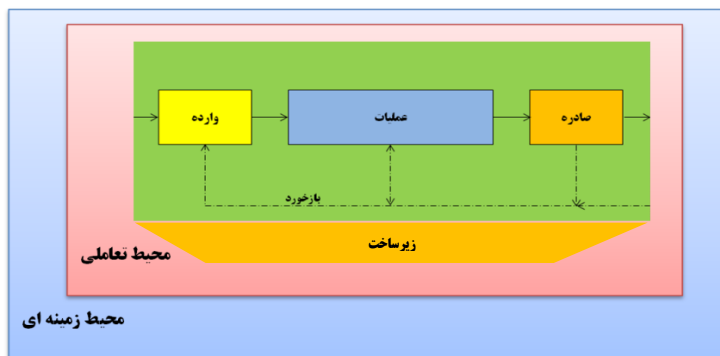
همچنین یکی از دغدغه‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای حفظ و پیشرفت انقلاب، نظام‌سازی است. معظم له در اجلاس بین‌المللی بیداری اسلامی به تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۶ می‌فرماید: «نظام‌سازی کار بزرگ و اصلی شما است. این کاری پیچیده و دشوار است. نگذارید الگوهای لائیک یا لیبرالیسم غربی یا ناسیونالیسم افراطی یا گرایش‌های چپ مارکسیستی خود را بر شما تحمیل کند». همچنین معظم له، در بحث تبیین نظام سلطه می‌فرماید: «... کار ما این است که ساختار قدرت و نظام قدرت را، [یعنی] نظام سلطه را در دنیا از بین ببریم؛ و از بین برده‌ایم. نظام سلطه یعنی دنیا تقسیم می‌شود بین دو گروه کشور، دو گروه ملت: یک گروه، گروه سلطه‌گر؛ یک گروه، گروه سلطه‌پذیر. ما این نظام را، این فرمول غلط را در دنیا به هم زدیم. ما نشان دادیم که نخیر، می‌تواند یک ملتی وجود داشته باشد که نه سلطه‌گر باشد و نه سلطه‌پذیر؛ نه خودش بخواهد به کسی زور بگوید و نه زیر بار هیچ زورگویی برود؛ ملت ایران این را عملاً نشان داد؛ ... ۱۳۹۶/۱۰/۶». ایشان در دیدار با اعضای خبرگان ۹۰/۶/۱۷، مردم‌سالاری دینی و ولایت‌فقیه را دو مصداق از نظام‌سازی حضرت امام خمینی (ره) معرفی کرده‌اند.

برخی معتقدند سامانه، معادل فارسی، نظام معادل عربی و سیستم معادل لاتین است و تفاوتی با هم ندارند. آنچه در این پژوهش مهم است، توجه به ماهیت نظام است. واژه‌شناسان در تعریف نظم و نظام آورده‌اند: نظم به معنای تألیف و ایجاد الفت میان چند چیز یا پیوند دادن دانه‌های تسبیح به یکدیگر یاد کرده‌اند. نظام مجموعه‌ای از عناصر مرتبط با یکدیگر است که برای تحقق یک هدف در تلاش‌اند. در هر نظام، تغییر هر جزء بر اجزای دیگر و بر کل تأثیر دارد و هیچ‌یک از عناصر، اثری مستقل و جدا از مجموعه نمی‌گذارد و نمی‌پذیرد. برخی معتقدند آنچه معمولاً در تعریف نظام آورده می‌شود، در حقیقت مجموعه منظمه است؛ نه نظام. نظام، عامل پیوند است؛ نظام، جریانی است که به مجموعه‌های مرتبط هدفمند، معنا می‌دهد و آن‌ها را تبیین و تحلیل می‌کند. بنا به تعریف‌های ارائه شده از نظام، اجزای نظام عبارت از ساختار کلی، روابط پیوسته و یکپارچه، عقلانیت و سرعت در جهت هدف‌اند و تعریف نظام‌سازی نیز ایجاد منسجم‌ترین و معقول‌ترین ساختار میان اجزای یک مجموعه است که کوتاه‌ترین و سریع‌ترین مسیر به سوی هدف را موجب شود. (رضایی‌منش، ۱۳۹۴: ۱۶۳).

پارسونز (۱۹۵۱) معتقد است هر سیستم از انسانی تا سازمانی و اجتماعی جهت بقا به چهار عنصر کلیدی نیاز دارد شامل: اهداف (آنچه می‌خواهیم باشیم و چرایی وجود)، یکپارچگی (چگونه

با یکدیگر کار کنیم)، ناپیدایی (فرهنگی که از سیستم حمایت و صیانت می‌کند) و انطباق^۱ (چگونه برای بقاء و حفظ تعادل و یا حرکت به سمت بالاتری از تعادل دست به تغییر می‌زنیم). اجزا و چگونگی ارتباط بین اجزا در نگاه سیستمی معمولاً به شرح شکل زیر نمایش داده می‌شود:

شکل ۱: اجزا و ارتباط بین آن‌ها در نگاه سیستمی (مهدوی، ۱۳۸۹: ۳۵)

زیرساخت^۲ عواملی از محیط تعاملی است که بر سیستم اثرگذارند و سیستم نیز به آن‌ها برای اجرای عملیات خود نیازمند است (آلتر^۳، ۲۰۰۲).

آنچه پژوهشگر به عنوان تعریف نظام و روش طراحی آن اختیار نموده است پس از تحلیل مضمون ۶۱ نظام منتشره در ادبیات علمی و قوانین به روشی که در روش پژوهش اشاره شده است، به دست آمده است که در ادامه اشاره می‌شود:

آینده‌پژوهی^۱ و روش‌های آن: آینده بعدی از هستی بشر است که در فراسوی لحظه حال گسترش می‌یابد و همچون اصلی در انجام اقدامات در نظر گرفته می‌شود. آینده محتوایی ملموس دارد که می‌توان آن را کاوید، به تصرف خود درآورد، تصویر و ترسیم و حتی خلق کرد (اسلاتر،

۱- Integration & Latency & Adaptation

۲- Infrastructure

۳- Steven Alter

۱- Futures Studies

۲۰۰۵). آینده از درهم کنش رویدادها، روندها، اقدام‌ها و تصویرها^۱ به وجود می‌آید. آینده را در قالب‌های کل پیش‌گویی، غیب‌گویی، پیش‌بینی و آینده‌پژوهی می‌توان شناخت. پیش‌گویی ترکیبی از خرافات، ریاضت‌های فردی و برخی بنیان‌های چرخه هستی است که در نبود منطق و عقلانیت استدلال‌پذیر و گردگویی و حادث شدن رویدادی بخصوص در زمان معینی تکیه دارد. غیب‌گویی درباره آن بخش از عالم هستی صورت می‌گیرد که از حوزه ادراک متعارف بشری خارج است و می‌تواند مربوط به گذشته، حال و آینده باشد و متصل به سرچشمه وحی است و مطلقاً دقیق است. نظیر غیب‌گویی درباره واقعه عاشورا توسط پیامبر اکرم (ص) و غیره. پیش‌بینی در پی شناخت آینده اما آینده‌پژوهی به دنبال شناخت و تغییر است. پیش‌بینی بر اساس رویکرد توصیفی-تحلیلی است و آینده‌پژوهی بر اساس رویکرد تجویزی-هنجاری است. آینده‌پژوهی طراحی برای اعمال برنامه‌ها و راهبردها به منظور تغییر است اما خودش راهبرد یا برنامه نیست بلکه شناخت ترکیبی از نیازها، مطلوبیت‌ها و تلفیق آن با واقعیت‌هاست تا رسیدن به نقطه تعادل که می‌توان آن را مطلوب امکان‌پذیر نامید (عبداله‌خانی، ۱۳۹۰: ۲۱-۲۴).

در نگاه اسلام، آینده‌نگری از ویژگی‌های انسان هوشمند قلمداد شده است. ابن ابی‌الحدید در شرح خود از نهج‌البلاغه در صفحه ۱۶۹ از جلد ۹ از قول امیرالمومنین علی (ع) می‌فرماید: «چشم دل انسان خردمند، پایان کارش را می‌بیند و نشیب و فراز خویش را می‌شناسد.»

منظور از آینده‌پژوهی اسلامی عبارتست از دانشی که با اتکا به مبانی اسلامی و بهره‌مندی از ابزارهای علمی و به کارگیری خلاقیت، توان خلق فناوری‌های جدید، سازوکارهای فرهنگی و علمی شایسته جامعه اسلامی را دارد. هدف از آینده‌پژوهی اسلامی نیز تبدیل جهان پیش رو به محیطی شایسته برای تربیت انسان‌های تکامل یافته در سایه فرامین الهی است (منطقی، ۱۳۹۱: ۳۱). در غرب از جمله مشهورترین و شیواترین تعاریف آینده‌پژوهی را وندل بل ارائه داده است. وی بر این باور است که آینده‌پژوهی در پی شناسایی، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن و محتمل است تا بر پایه ارزش‌های جامعه، آینده‌های مرجح را انتخاب و برای پی‌ریزی ساخت مطلوب‌ترین آینده کمک کند (پدرام، ۱۳۹۳).

بر اساس تعریف شبکه پایش آینده‌نگاری اروپا^۱ آینده‌نگاری عبارت است از یک رویکرد مشارکتی به خلق چشم‌اندازهای بلندمدت به منظور آگاه‌سازی فرایندهای تصمیم‌گیری کوتاه‌مدت، یا به عبارت دیگر، آینده‌نگاری یک اجماع نظام‌مند، مشارکتی و آینده فهم و واسطه‌ای برای ترسیم چشم‌اندازی بلندمدت است که هدف آن اخذ تصمیمات امروزی و بسیج نیروهای مشارکتی است (Calof et al, ۲۰۱۲).

تعداد فنون و روش‌های مورد استفاده در آینده‌پژوهی در منابع مختلف متفاوت و بین ۳۰ تا ۵۰ مورد ذکر شده است (فاتح‌راد، ۱۳۹۲). سایت اینترنتی بنیاد آینده‌پژوهی اروپا^۲ با آدرس زیر اطلاعات بسیار زیادی از روش‌ها در دسترس قرار داده است که به‌طور نمونه به شرح جدول (۵۳-۲) اشاره می‌شود:

جدول ۱: برخی از روش‌های آینده‌نگاری اروپا

دسته‌بندی اصلی و روش‌های آینده‌نگاری سایت اروپا			
چشم‌اندازسازی	روش‌های ابداعی	تجزیه و تحلیل ثبت اختراع	روش‌های مبتنی بر تجزیه و تحلیل
تجزیه و تحلیل لایه به لایه علی ^۳		کتاب شناختی	
دفترچه یادداشت مشترک ^۴		تجزیه و تحلیل متقابل	
سینکتیکس (روش خلاقانه جمع‌های کوچک)		بررسی محیطی	
طوفان مغزی		بررسی افق آتی	
بازی		تجزیه و تحلیل ریخت‌شناسی	
کافه جهانی		تجزیه و تحلیل چند معیاره	
نقشه‌برداری ذهن		تجزیه و تحلیل ساختاری	
فعالیت تصویری		تجزیه و تحلیل قوت/ضعف/فرصت/تهدید	
مطالعه دلفی		روندهای کلان/روند/عوامل/موضوعی	
مدل‌سازی و شبیه‌سازی	شبیه‌سازی	درون و برون‌یابی روند	پانل‌های خبرگی
پویایی سیستم	و مدل‌ها	مطالعه فناوری کلیدی	

۱- European Foresight Monitoring Network

۲- European Foresight Platform

۳- CLA

۴- CNB

دسته‌بندی اصلی و روش‌های آینده‌نگاری سایت اروپا			
روش سناریونویسی		برگشت از آینده	نقشه راه فناوری

(European Foresight Platform web site)

آنچه پژوهشگر به عنوان تعریف و فرآیند آینده‌پژوهی اختیار نموده است پس از تحلیل مضمون ۳۳ الگو و فرآیند آینده‌پژوهی منتشره در ادبیات علمی، به دست آمده که در ادامه به آن اشاره می‌شود:

امنیت و مرجع امنیت: ریشه لغوی واژه امنیت از ثلاثی مجرد امن است و در اصل دلالت بر دو معنای نزدیک به هم دارد یکی آرامش دل و دیگری تصدیق زیرا انسان چیزی را تصدیق می‌کند و گواهی می‌نماید که نسبت به آن اطمینان دارد و دلش آرام است (علیدوست، ۱۳۹۵). مشهورترین واژه‌ای که در مطالعات فقهی برای تعریف امنیت به کار رفته است، واژه حفظ است و اصطلاحات مرتبط با آن از قبیل جهاد، حرب، محارب، بغی، مفسد فی الارض، خوف، رعب، ظلم، تقيه، ضرر، قتل، صلح، سلام، سلم، عدل، قسط، قصاص، حدود و غیره است (لکزایی، ۱۳۹۳: ۱۹۰).

امنیت در زمره مفاهیمی است که در تعریف، ابعاد، سطوح و لایه‌ها و ارکان آن مناقشه بسیار است (احمدوند، ۱۳۹۰). جمهوری اسلامی تلقی خاصی از مفهوم امنیت و ماهیت آن دارد که لزوماً با برداشت‌های موجود در سایر نظام‌های سیاسی دنیا منطبق نیست. در سایر نظام‌های سیاسی دنیا امنیت را به قدرت تحویل می‌کنند، اما امنیت در جمهوری اسلامی ایران ماهیتی عدالت بنیان دارد؛ از این رو، متناسب با مبنا و فلسفه وجودی نظام، امنیت در جمهوری اسلامی ایران، مفهومی است فرهنگی عقیدتی، جهانی، پایدار، بسط محور و جامع الابعاد (پورسعید، ۱۳۹۳).

با یک بررسی اجمالی مشخص می‌شود که بیش از ۱۵۰ تعریف مختلف (از حیث معنا و بعضاً از نظر زبان‌شناختی) از امنیت ارائه شده که در گذر زمان در حال افزایش می‌باشد (افتخاری، ۱۳۹۲: ۵۷). امنیت به معنای دستیابی به وضعیتی است که با انجام دادن یا ندادن اقداماتی، از آسیب، تعرض و تهدید محفوظ و مصون باشد تا به وضعیت مطلوب برسد (لکزایی، ۱۳۹۳: ۱۸۸).

بوزان معتقد است امنیت رهایی از تهدید است و امنیت در نبود مسئله دیگری به نام تهدید درک می‌شود (عبداله‌خانی، ۱۳۸۳: ۱۳۱). امنیت وضعیتی است که در آن بین خواسته‌ها و داشته‌های بازیگر نسبتی متعادل وجود دارد به گونه‌ای که در چارچوب ضریب ایدئولوژیک آن

واحد، نزد بازیگران تولید رضایت می‌نماید (افتخاری، ۱۳۹۲: ۷۶). در برخی تعابیر به جای رضایت از آرامش در تبیین امنیت ایجابی استفاده شده است. (احمدوند، ۱۳۹۰). افتخاری در دوگانه امنیت سلبی و ایجابی، معتقد است در صورت تحقق امنیت ایجابی، به خودی خود امنیت سلبی نیز محقق خواهد بود (افتخاری، ۱۳۹۲: ۷۶).

مهم‌ترین مباحث امنیتی دائر مدار دو موضوع مهم «مرجع امنیت» و «تهدیدکننده امنیت» است اما در مورد اینکه چه موضوعی مرجع امنیت تلقی شود، اتفاق نظری وجود ندارد. پیرامون مرجع امنیت نیز مانند مفهوم امنیت، اجماعی وجود ندارد و در مجموع به شش مرجع امنیتی شامل فرد، انسان، رژیم، جامعه، دولت و جهان احصاء شده است (ره‌پیک، ۱۳۹۰).

کلیدی‌ترین پرسش در مطالعات امنیتی «مرجع امنیت» است بدین مضمون که باید مشخص شود امنیت چه کسی؟ یا امنیت چه چیزی؟ باید تأمین شود. (قربی، ۱۳۹۳). در واقع، مرجع امنیت شاخصی مهم برای درک وضع امنیتی در هر سیستم مفروض است. مرجع امنیتی به شدت با ارزش‌ها و آرمان‌های بنیادین ارتباط دارد (خان احمدی، ۱۳۹۱).

در ادبیات امنیتی برای شناسایی مراجع امنیت سه شاخص ارائه شده است: تهدیدکننده امنیت، تأمین کننده امنیت و شیوه‌های تدارک امنیت که مهم‌ترین آن شاخص تهدیدکننده امنیت است و با توجه به ماهیت و سرشت تهدیدات می‌توان مرجع امنیت را شناخت. از شاخص‌های دیگر می‌توان به اهداف امنیت ملی و سیاست‌گذاری‌های ناظر به آن نام برد. گرچه شاخص‌های فوق لازم هستند اما کافی نیستند. شاخص‌های مهم‌تر دیگری که می‌تواند به شناخت مرجع امنیت کمک نماید ارتباط مرجع امنیت با ارزش‌های بنیادین نظام سیاسی است زیرا امنیت ملی چیزی جز نبود تهدید برای ارزش‌های حیاتی نیست و کشورها امنیت ملی خود را در گرو پاسداری از اصول و ارزش‌های اساسی‌شان جستجو می‌کنند (ره‌پیک، ۱۳۹۰).

پژوهشگر با تحلیل مضمون اسناد سازمانی ودجا و گزارش‌های رسمی سازمان‌های اطلاعاتی، نسبت به تعیین مراجع امنیت ودجا اقدام نموده که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

روش تحقیق:

الگواره پژوهش ساخت‌گرایی و دانشی که در این پژوهش تولید شده است به اشخاص مشارکت‌کننده در پژوهش وابسته است (دانایی‌فرد، ۱۳۹۶) و رویکرد پژوهش در دسته پژوهش‌های استقرایی قرار دارد و فرضیه و نظریه‌ای برای آن در ابتدای امر مدنظر نبوده است.

جهت‌گیری پژوهش توسعه‌ای است و به سمت توجه نظام‌مند به آینده در حوزه امنیت وزارت دفاع و همکاران دفاعی آن قدم برمی‌دارد (سرمد، ۱۳۸۲). از آنجایی که اطلاعات زیادی در خصوص چگونگی طراحی نظام‌های آینده‌پژوهی در حوزه امنیت ودجا وجود ندارد ماهیت اصلی این پژوهش اکتشافی است. پژوهشگر برای نیل به اهداف فرعی نیاز به بررسی همه‌جانبه‌ای در زمینه مفاهیم طراحی نظام، آینده‌پژوهی و امنیت داشت. لذا از روش پژوهش مطالعه موردی چند موردی (دانایی‌فرد، ۱۳۹۶) استفاده نمود، بر اساس پژوهشی که هارتلی، آیزنهارت (۱۹۸۹) و روز وین (۱۹۹۱) انجام دادند، مراحل زیر پیموده شد: ۱- انتخاب مورد برای مطالعه، ۲- دسترسی به موضوع پژوهش، ۳- انتخاب یک چارچوب نظری اولیه برای اجتناب از غرق شدن در اطلاعات که ممکن است پایا برای مطالعه نباشد، ۴- گردآوری نظام‌مند داده‌ها، ۵- مدیریت گردآوری داده‌ها است، ۶- تحلیل داده‌ها و ۷- پایان مطالعه موردی وقتی که داده‌های اطلاعاتی به حد کفایت گردآوری شد.

ماحصل انجام روش مطالعه موردی، دستیابی به چارچوب و الگوی مفهومی پژوهش بود که با استفاده از روش مصاحبه رودرو نیمه ساختاریافته در معرض نظر متخصصین قرار گرفت که نحوه انتخاب افراد و مصاحبه از آن‌ها به شرح زیر است:

طرح نمونه‌برداری این پژوهش، نمونه‌برداری غیراحتمالی سهمیه‌ای هدفمند است و نحوه انتخاب آزمودنی‌ها غیرساختارمند و مبتنی بر نظرات متخصصین و به‌صورت سهمیه‌ای است و نه قضاوتی و از گروه‌های مختلف متخصصین، سهمیه‌ای در نظر گرفته شد و به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. حجم نمونه با توجه به روش پژوهش و کیفی بودن پژوهش تا رسیدن به اشباع نظری (خلیلی شورینی، ۱۳۹۱) ادامه داشت و عددی در این خصوص ملاک نظر نبود.

برای گردآوری نظرات یک مصاحبه‌نامه اختصاصی برای دریافت ویژگی‌های یک نظام آینده‌پژوهی امنیت از زبان مصاحبه‌شوندگان طراحی شد. برای ساختن مصاحبه‌نامه نیمه ساختاریافته مراحل چهارگانه طرح‌ریزی، ارزشیابی کمی، ساخت ابزار و اعتبارسنجی طی شد (دانایی‌فرد، ۱۳۹۶).

برای طرح‌ریزی مصاحبه‌نامه، پژوهشگر سه بخش در آن پیش‌بینی نمود، بخش اول خلاصه‌ای از طرح‌نامه حاوی بیان مسئله و سؤالات پژوهش و بخش دوم الگوی مفهومی پژوهش و بخش سوم نتایج حاصل از بررسی ادبیات پژوهش درج شد. در طراحی سؤال‌ها از سؤال‌های بنیادین و

♦ مقاله پژوهشی: طراحی نظام آینده‌پژوهی امنیت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ♦ ۳۶۵

کلی به سمت سؤال‌های ویژه و حساس و جزئی و فنی، نظم‌دهی کیفی صورت گرفت و سؤال‌ها با واژگان مشابه و جمله‌بندی یکسان مطرح شد (سرمد، ۱۳۸۲).

برای انجام مصاحبه اسامی متخصصین در سه حوزه طراحی نظام، امنیت و آینده‌پژوهی جمع‌آوری شد که ۳۳ اسم به دست آمد. این افراد دارای ویژگی مقبولی برای شرکت در پژوهش از نظر تجربه، محل خدمت، تحصیلات، شغل و سن خدمتی بودند. سپس با ۲۹ نفر امکان برگزاری جلسه اولیه و تحویل مصاحبه نامه ممکن شد. در ادامه، مصاحبه با ۲۳ نفر انجام و ۳ نفر نیز نظرات خود را به صورت مکتوب ارسال نمودند. در مجموع پژوهشگر در ۲۵ روز با تشکیل ۳۶ جلسه، حدود ۴۳ ساعت مصاحبه نیمه‌باز به عمل آورد که ویژگی نمونه به شرح زیر است:

جدول شماره ۲: ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان

ماهیت فعالیت تخصصی	تعداد	محل فعالیت	تعداد	سطح تحصیلات	تعداد	سطح شغلی	تعداد	سن خدمتی	تعداد
طراحی نظامات	۲۶	نیروهای مسلح	۲۴	دکتری	۱۸	مشاغل راهبردی	۸	بالای ۳۰ سال	۱۵
	۲۰	مراکز خارج از نیروهای مسلح	۲						
امنیت	۱۳	نیروهای مسلح به جزء ودجا	۶	دانشجوی دکتری	۳	مشاغل مدیریت عالی	۱۲	۲۰ تا ۳۰ سال	۷
آینده‌پژوهی و طراحی نظامات	۱۹								
امنیت و طراحی نظامات	۱۳	ودجا	۱۸						
آینده‌پژوهی و امنیت	۱۰	جامعه اطلاعاتی	۱۱	کارشناسی ارشد	۵	مشاغل کارشناسی عالی	۶	۱۵ تا ۲۰ سال	۴
امنیت، طراحی نظامات و آینده‌پژوهی	۱۰	مراکز آینده‌پژوهی	۱۱						

برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، روش تحلیل مضمون^۱ انتخاب شد که فرآیند آن به شرح جدول زیر طی شد (تسلیمی، ۱۳۹۰):

جدول شماره ۳: فرآیند تحلیل مضمون

مرحله	گام	اقدام
مرحله اول:	تنظیم	مکتوب کردن اظهارات به دست آمده از متخصصین در فرآیند مصاحبه

مرحله	گام	اقدام
تحلیل نتایج مصاحبه‌ها	داده‌ها	مطالعه دقیق و چندباره مکتوبات و ارزیابی آن از حیث چگونگی به‌کارگیری مکتوبات در فرآیند پژوهش (اصلاح الگوی پیشنهادی پژوهش)
		رفع ابهامات و ناسازگاری‌ها و پالایش مکتوبات بی‌تأثیر، تأییدکننده و یا غیرمرتبط دارای مغایرت با مبانی علمی
کدگذاری داده‌ها	کدگذاری داده‌ها	تهیه قالب مضامین (چارچوب کدگذاری یا نشانه‌گذاری)
		تفکیک مکتوبات به بخش‌های قالب مضامین،
		کدگذاری (نشانه‌گذاری) مطالب قابل توجه از مکتوبات برای ادامه پژوهش
تولید مضامین از داده‌ها	تولید مضامین از داده‌ها	تطبیق دادن کدها با قالب مضامین و رفع ناهماهنگی‌ها و اصلاح مجدد
		استخراج مضامین از کدها به‌عنوان گزاره‌های اولیه اصلاح‌کننده الگوی پژوهش
		پالایش و بازبینی مضامین و رفع موارد تکراری و غیرمؤثر در اصلاح پژوهش
مرحله دوم: تفسیر یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها	ترسیم شبکه مضامین از کدگذاری‌ها	بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج و اطمینان از بهره‌گیری حداکثری از مکتوبات کدگذاری شده
		مرتب کردن مضامین بر اساس موارد تکراری و مشابه و رفع ناسازگاری‌ها
		دسته‌بندی مضامین با تعیین عناوین مضامین پایه و دسته‌بندی مضامین پایه با تعیین عناوین سازمان‌دهنده و دسته‌بندی مضامین سازمان‌دهنده با تعیین عناوین فراگیر
		ترسیم شبکه ارتباطی بین مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر
		اصلاح شبکه مضامین با مرور چندباره روابط و عناوین و رفع ناسازگاری‌ها
تحلیل شبکه مضامین و استخراج نتایج	تحلیل شبکه مضامین و استخراج نتایج	استخراج گزاره‌های نهایی اصلاح‌کننده الگو از طریق تحلیل شبکه مضامین ترسیم شده و نگاه همزمان به مضامین و شبکه
		تعیین موارد بدون تغییر و موارد لازم به اصلاح و موارد اضافه شده در الگو
مرحله سوم: اقدام بر اساس یافته‌های حاصل از تفسیر	تدوین گزارش	اعمال گزاره‌های اصلاحی بر روی الگوی پژوهش و تهیه ضمائم آن
		ارائه الگوی نهایی پژوهش (نظام آینده‌پژوهی امنیت ودجا)
		مرتبط کردن نتایج پژوهش با سؤالات پژوهش
نوشتن گزارش نهایی پژوهش		

مرحله اول؛ تحلیل نتایج مصاحبه‌ها: پژوهشگر در ابتدا نسبت به مکتوب کردن کل اظهارات مصاحبه‌شوندگان اقدام نمود که در مجموع به ۴۵۴ واحد مکتوب از اظهار رسید. از لحاظ کیفی اظهارات در چند دسته به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۴: کیفیت اظهارات مصاحبه‌شوندگان

تعداد اظهارات استخراج شده	کیفیت گزاره
۲۷۴	۱. اظهارات قابل بهره‌برداری برای رفع نواقص و معایب الگوی مفهومی پژوهش (ایده‌های موجود و نکات جالب داده‌ها)
۴۳	۲. اظهارات مبهم
۳۱	۳. اظهارات ارجاع دهنده به منابع جدید برای مطالعه و استخراج مطالب جدید
۷۴	۴. اظهارات تأیید کننده چارچوب نظری و الگوی مفهومی پیشنهادی پژوهشگر
۳۲	۵. اظهارات غیر مرتبط با موضوع پژوهش یا بدون تأثیر یا دارای مغایرت با ادبیات علمی گردآوری شده

در خصوص ردیف ۲ جدول فوق، پژوهشگر با مراجعه مجدد به صوت‌های ضبط شده و در برخی موارد ارتباط مجدد با مصاحبه شونده‌گان ابهامات را رفع نمود، در خصوص ردیف ۳ جدول فوق، پژوهشگر تعداد ۱۵ منبع علمی جدید مورد نظر مصاحبه‌شونده‌گان را مطالعه نمود و از آن گزاره‌هایی برای اصلاح الگوی پژوهش استخراج نمود.

جدول آماری کیفیت اظهارات به تفکیک مصاحبه‌شونده‌گان که نشان‌دهنده رسیدن به اشباع نظری است به شرح زیر است:

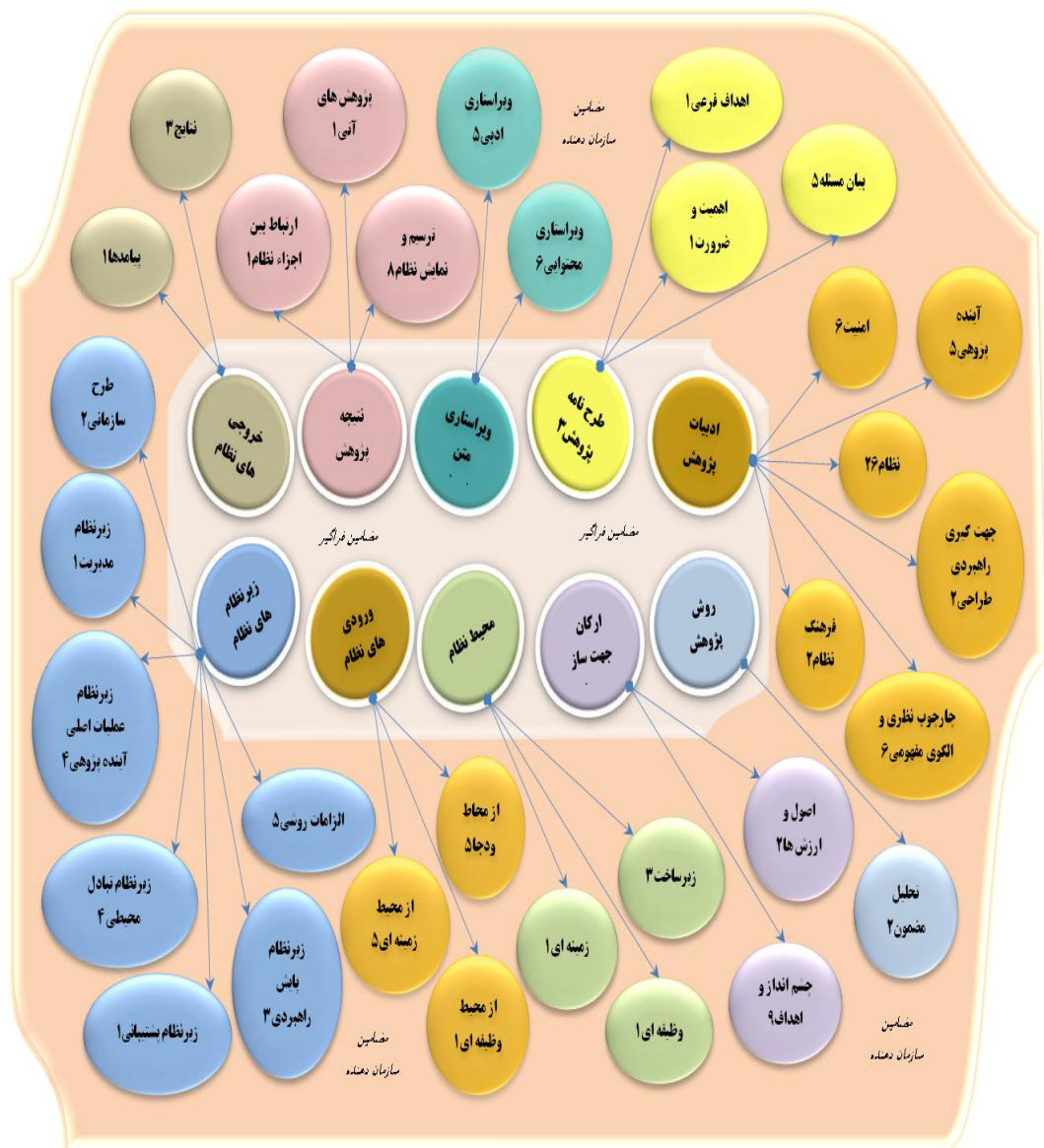
جدول شماره ۵: آمار اظهارات قابل بهره‌برداری از نظرات مصاحبه‌شونده‌گان و وصول به اشباع نظری

مصحف‌شونده	تعداد اظهارات قابل بهره‌برداری	تعداد اظهارات تصمیمی قابل بهره‌برداری
۱	۳۰	۳۰
۲	۲۷	۵۷
۳	۲۲	۷۹
۴	۲۰	۹۹
۵	۱۷	۱۱۶
۶	۱۷	۱۳۳
۷	۱۷	۱۵۰
۸	۱۶	۱۶۴
۹	۱۴	۱۷۸
۱۰	۱۳	۱۹۱
۱۱	۱۲	۲۰۳
۱۲	۱۰	۲۱۳
۱۳	۹	۲۲۲
۱۴	۷	۲۲۹
۱۵	۷	۲۳۱
۱۶	۶	۲۴۲
۱۷	۶	۲۴۸
۱۸	۶	۲۵۴
۱۹	۵	۲۵۹
۲۰	۵	۲۶۴
۲۱	۵	۲۶۹
۲۲	۲	۲۷۳
۲۳	۲	۲۷۱
۲۴	۱	۲۷۴
۲۵	۰	۲۷۴
۲۶	۰	۲۷۴
۲۷	۰	۲۷۴

در ادامه پژوهشگر با تشکیل قالب مضامین و تفکیک مکتوبات بر اساس آن موفق شد به ۳۰۷ اظهار قابل بهره‌برداری به‌عنوان کد یا نشانه‌های انتخاب شده از مجموع مصاحبه‌ها دسترسی پیدا

◆ فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۳۹۸ —————
نماید. سپس پژوهشگر مضامین لازم را برای اصلاح و ترمیم الگوی مفهومی از ۳۰۷ کد، استخراج نمود که در مجموع ۲۹۲ مضمون یا گزاره اولیه شناسایی شد.
مرحله دوم: تفسیر یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها: پژوهشگر با تفسیر ۲۹۲ مضمون به دست آمده، ۱۲۸ مضمون پایه، ۳۲ مضمون سازمان دهنده و ۱۰ مضمون فراگیر را شناسایی، نام-گذاری و دسته‌بندی نمود و از طریق برقراری ارتباط بین مضامین اشاره شده به شبکه مضامین به شکل زیر دست پیدا نمود:

شکل شماره ۲: شبکه مضامین تحلیل مضمون نظرات مصاحبه شوندگان

پژوهشگر با تحلیل شبکه مضامین به ۶۱ دسته گزاره برای اصلاح الگوی مفهومی پژوهش دست پیدا کرد.

مرحله سوم: اقدام بر اساس یافته‌های حاصل از تفسیر: در نهایت ۶۱ گزاره بر چارچوب و الگوی مفهومی پژوهش اعمال و تصویر نهایی پژوهش حاصل شد.

ممیزی پژوهش (روایی و پایایی): در این پژوهش رفت و برگشتی انجام شد تا همسازی بین فرموله کردن سؤال، مبانی نظری پژوهش، نمونه‌گیری، روش‌های گردآوری داده‌ها و تحلیل تضمین شود. استراتژی‌های مختلفی برای ممیزی روش پژوهش (موردی) به شرح زیر انجام شد: ۱- حساسیت پژوهشگر، ۲- انسجام روش شناسی، ۳- متناسب بودن نمونه و ۴- گردآوری و تحلیل همزمان داده‌ها (دانایی فرد، ۱۳۹۶).

برای ممیزی روش تحلیل مضمون، پژوهشگر از روش عرضه توصیفی غنی و ثبت سوابق ممیزی استفاده نمود (تسلیمی، ۱۳۹۰). روایی بیرونی نیز در این پژوهش موضوعیت ندارد. در خصوص پایایی نیز در الگوواره کلی نگرانه- استقرایی، روایی کامل، پایایی کامل را در برمی‌گیرد.

برای سنجش روایی مصاحبه نامه طراحی شده از روایی محتوایی استفاده شد. هیچگونه روش آماری برای تعیین ضریب روایی محتوایی وجود ندارد و به جای آن برای تعیین روایی محتوایی، یک آزمون از قضاوت متخصصان در این باره استفاده شد. برای این امر از ۷ نفر از مصاحبه شوندگان در ابتدای امر سؤال شد که همگی آن را تأیید نمودند و سؤالی به سؤال‌ها نيفزودند. این حالت تا انتهای مصاحبه حفظ شد.

از میان روش‌های سنجش پایایی ابزارهای گردآوری اطلاعات حین انجام پژوهش از روش پایایی بین ارزیابان استفاده شده است. برای این منظور نتایج مصاحبه توسط سه نفر از ارزیابان تعبیر و تفسیر شد که نشان از هماهنگی منطقی قضاوت چند ارزیاب در مورد اینکه چگونه چگونه پاسخ‌ها را تعبیر و تفسیر می‌کنند، دیده شد (دانایی فرد، ۱۳۹۶).

دستاوردهای پژوهش: دستاوردهای پژوهش در دو بخش تعاریف مختار مفاهیم و پاسخ به سؤالات پژوهش به شرح زیر ارائه می‌شود:

الف- تعاریف مختار مفاهیم پژوهش

تعریف مختار نظام و فرآیند طراحی آن: پژوهشگر ۶۱ مستند منتشره در ادبیات علمی، قوانین حقوقی و دستگاه‌های اجرایی را در فرآیند تحلیل مضمون قرار داد و بر اساس آن تعریف مختار نظام و فرآیند طراحی نظام را استخراج نمود. استفاده از مطالب اندیشمندانی چون دفت (۱۳۸۵)، اسکات و مینزبرگ (۱۹۸۰)، مورگان و الوانی (۱۳۸۶)، لویست و اهرنجان (۱۳۷۶)، مکینزی و رابرتز (۱۹۹۸) بولدینگ (۱۹۵۶) و پارسونز (۱۹۵۱) در باب طراحی سازمان و سیستم و نهادها، رساله‌های دکتری در طراحی نظام مدیریت فرهنگ اسلامی، طراحی نظام بودجه ریزی و طراحی

نظام برون سپاری نوسازی بافت‌های فرسوده و همچنین ۲۳ نظام وضع شده در قوانین رسمی جمهوری اسلامی ایران برگرفته شده از تارنمای معاونت حقوقی ریاست جمهوری (۱۳۹۷) از جمله نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، نظام استاندارد، نظام آموزش مهارت و فناوری، نظام ارائه خدمات سلامت، نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، نظام جامع دامپروری، نظام اجرایی تحول بنیادین آموزش و پرورش، نظام ملی طبقه‌بندی و خدمات شناسه کالا، نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، نظام صنفی کشور و نظام ملی نوآوری در این خصوص مورد توجه پژوهشگر بوده است. نظام آینده پژوهی ودجا و ناجا به عنوان دو سند سازمانی مورد تحلیل مضمون گردید.

نظام: عاملی برای رسیدن از وضع موجود به هدف مفروض، از طریق سامان دادن روابط بین مجموعه ای از اجزا است که به‌طور بالقوه و یا بالفعل در محیط قابل شناسایی است و یا بایستی خلق شود.

سامان‌دهی اجزا از نظر شکلی در حداقل ۶ بعد انجام می‌شود، شامل: ارکان جهت‌ساز، ورودی-ها، عملیات، خروجی، بازخور و محیط (زیرساخت، تعاملی و زمینه‌ای). هر یک از ابعاد نیز به مؤلفه‌ها و اجزایی تقسیم می‌شود که مجموعاً جنبه شکلی نظام را تشکیل می‌دهد. ساماندهی شکلی با بهره‌گیری از مصادیق شناسایی یا خلق شده از مفاهیم آینده‌پژوهی و امنیت ودجا، از حیث محتوایی تکامل یافته و مجموعاً، ترسیم‌کننده نظام مدنظر در موضوع پژوهش است.

طراحی نظام در دو مرحله اصلی و ۴ گام به شرح جدول زیر است که خروجی‌های هر گام، ابعاد و مؤلفه‌ها و اجزا نظام به همراه چگونگی یکپارچگی آن را نشان می‌دهد:

جدول شماره ۶: فرآیند طراحی نظام

ردیف	مراحل طراحی نظام	گام‌های هر مرحله	نتایج هر گام
۱	استخراج الزامات حاکم بر طراحی نظام	تعیین ارکان	تعیین مطلوبیت‌های مورد انتظار از نظام (آرمان/چشم‌انداز)
		جهت‌ساز	تعیین اقدامات مورد انتظار از نظام (رسالت/محدوده فعالیت)
		نظام	تعیین اصول و ارزش‌های بنیادین (بایدها و نبایدهای اساسی)
	محیط‌نگاری	تعیین تهدید و فرصت‌های محیطی (شفافیت/کفایت/تاب‌آوری/پیچیدگی/تنوع)	تعیین قوت و ضعف‌های محاطی در مقایسه با بازیگران محیطی (خودی/ موافق/ بی‌طرف/ مخالف/ دشمن)
تعیین الگوواره ^۱ طراحی (از طریق بررسی ماهیت واقعیت/ ماهیت قضاوت)			

ردیف	مراحل طراحی نظام	گام‌های هر مرحله	نتایج هر گام
۲	طراحی نظام	طراحی	وظایف/ دکترین/ تعاملات/ فناوری/ زیرنظام‌ها شامل: فرآیندهای اصلی و ارتباطات آن (مدیریت، تبادل محیطی، عملیات اصلی، پایش راهبردی و پشتیبانی)
		عمومی نظام	احصاء وارده‌های زیرنظام‌ها از محیط نظام (نیازها/بازخورها)
		طراحی	احصاء صادره‌های زیرنظام‌ها به محیط نظام (نتایج/پیامدها)
	اختصاصی نظام	طراحی	طراحی محتوایی نظام (اهداف/ سرمایه انسانی/ فرهنگ)
		نظام	طراحی کالبدی نظام (اختیار/ تمرکز/ پیچیدگی/ نسبت‌های پرسنلی/ رسمیت/ تخصص/ استاندارد/ حرفه‌ای‌گری)

پژوهشگر با تحلیل مضمون شیوه‌های عملیات نظام‌ها، ۵ بخش اصلی بعد عملیات نظام را در قالب ۵ زیرنظام به شرح شکل زیر استخراج نمود:

شکل شماره ۳: مؤلفه‌های و اجزا بعد عملیات نظام

تعریف مختار آینده‌پژوهی و فرآیند آن: دومین مفهوم مورد توجه پژوهشگر، فرآیند آینده-پژوهی است که پژوهشگر با تحلیل مضمون ۳۳ الگو و فرآیند آینده‌پژوهی منتشره در ادبیات علمی، از جمله الگوی مارتین (۱۹۹۵)، شولتز (۱۹۹۷)، هورتن (۱۹۹۹)، ریجر (۲۰۰۱)، مایلز و کینان (۲۰۰۲)، وروس (۲۰۰۳)، گوده و همکاران، ساریتاس (۲۰۰۶)، پوپر (۲۰۰۸)، اسلاتر

(۲۰۱۱)، هاینز و بیشاب (۲۰۱۳) و الگوی کواسا (۲۰۱۵) همچنین بررسی الگوهای آینده‌نگاری کشورهای آمریکا، فنلاند، سنگاپور، اتحادیه اروپا، انگلستان، فرانسه و آلمان و نظام‌های آینده-پژوهی سطح کشور از جمله ودجا و ناجا، تعریف و فرآیند آینده‌پژوهی مختار خود را به شرح زیر استخراج نمود:

آینده‌پژوهی، پژوهشی مشارکتی برای: کشف و شناسایی بازیگران، دیدگاه‌ها، رویدادها، روندها، اقدامات و جذابیت‌های آینده‌ساز و دسته‌بندی آن در قالب آینده‌های بدیل و شاخص‌های ظهور آن

- خلق کنش‌گرایانه چشم‌انداز مشترک و شاخص‌های دستیابی به آن مبتنی بر فهم از آینده‌های بدیل و شیوه‌های ظهور آن
 - ارائه مجموعه رهنمودهای زمینه‌ساز تغییر حرکت به سوی چشم‌انداز مشترک بر اساس مدیریت شاخص‌های ظهور هر یک از آینده‌ها
- فرآیند مختار آینده‌پژوهی پژوهشگر در ۵ مرحله و ۱۳ گام اصلی به شرح جدول زیر است:

جدول شماره ۷: فرآیند آینده‌پژوهی

مرحله	گام
پیش آینده‌پژوهی	۱. فعالیت‌های آماده‌سازی آینده‌پژوهی
	۲. شناسایی و تحلیل بازیگران کلیدی آینده‌پژوهی
پایش و پویش محیطی (ورودی‌ها)	۳. منابع اطلاعاتی رسمی
	۴. منابع اطلاعاتی غیررسمی
عملیات اصلی آینده‌پژوهی	۵. تجزیه و تحلیل، غربالگری، مقایسه و تلفیق اطلاعات (پاسخ به این سؤال که چه چیزی به نظر می‌رسد در حال رخ دادن است؟)
	۶. تحلیل‌های عمیق‌تر، تفسیر و جمع‌بندی برای درک چگونگی تأثیرگذاری بافتار، مسائل، روندها و پیشران‌های اصلی بر یکدیگر (پاسخ به این سؤال که واقعاً چه چیزی در حال رخ دادن است؟)
	۷. ترسیم آینده از حال به آینده و از آینده به حال و توافق بر آن
	۸. آینده‌سازی از طریق سناریونویسی حرکت از حال به آینده و رهنگاشت‌نویسی حرکت از آینده به حال
	۹. آماده‌سازی و انتشار یافته‌ها
برای تصمیم‌گیرندگان (خروجی‌ها)	۱۰. انتشار و تبیین بین بهره‌برداران از طریق آموزش، کارگاه، هم‌اندیشی، مشاوره، نمایشگاه
	۱۱. ارزیابی منطقی پیشنهادات حاصل از آینده‌پژوهی (پاسخ به این سؤال که چه انجام خواهیم

مرحله	گام
	داد؟)
	۱۲. انجام تحول و شکل دادن به آینده (برقراری ارتباط بین آینده و حال یا پاسخ به این سؤال که چگونه آن را انجام خواهیم داد؟)
	۱۳. بازنگری و ارزیابی متناوب راهبردهای تدوین شده

مراجع امنیت ودجا: سومین مفهوم مورد جستجوی پژوهشگر، تعیین مراجع امنیت ودجا است که قبلاً تعاریف آن ارائه گردید. پژوهشگر با تحلیل مضمون طرح راهبردی ودجا (حاتمی، ۱۳۹۶) و نیز گزارش رسمی سازمان حفاظت اطلاعات ودجا (۱۳۹۶)، مراجع امنیت ودجا را به شرح زیر استخراج نمود:

جدول شماره ۸: مراجع امنیت ودجا

مؤلفه ها	شاخص ها
مراجع انسان محور	۱. دستگاه محاسباتی مدیران و نخبگان
	۲. حفظ وجود سرمایه انسانی
مراجع زیرساخت محور	۳. محصولات راهبردی
	۴. پروژه‌های راهبردی
مراجع مأموریت محور	۵. فناوری اطلاعات و ارتباطات
	۶. دارایی‌های اطلاعاتی طبقه‌بندی

ب- تبیین ویژگی‌های محتوایی و کالبدی نظام

ویژگی‌های محتوایی نظام: هدف نظام آینده‌پژوهی امنیت ودجا، ریشه در رفع مسائل احصاء شده در مسئله پژوهش دارد که به شرح زیر است:

ارتقاء توان آینده‌نگری متولیان صیانت از مراجع امنیت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح در برابر غافلگیری امنیتی و جلب مشارکت آن‌ها در خلق و نیل به چشم‌انداز مطلوب از بقاء، رشد و ثمردهی مراجع امنیت با استقرار و یکپارچه‌سازی نظامی مستقل برای اجرای فعالیت‌های آینده-پژوهی در حوزه امنیت ودجا و شناسایی و بهره‌گیری از کلیه ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل در این مسیر از طریق:

- ۱- پایش و پویش محیطی در خصوص مراجع امنیت و بازیگران محیط امنیتی به خصوص بازیگران بی‌طرف، مخالف و دشمن و شناخت و درک صحیح از مسائل نوظهور و چالش‌های امنیتی پیش رو
- ۲- شناسایی، اولویت‌بندی و تحلیل مسائل اصلی در خصوص مراجع امنیت و بازیگران محیط امنیتی
- ۳- تفسیر و شناسایی علائم ضعیف و عدم قطعیت‌های نهفته در اطلاعات و ترسیم آینده‌های پیش رو
- ۴- خلق آینده‌های مطلوب و آمادگی در برابر آینده‌های بدیل با ارائه سناریوها و ره‌نگاشت‌ها
- ۵- انتشار هشدارها، اطلاع‌رسانی‌ها، پیش‌بینی‌ها و توصیه‌نامه‌ها و گفت‌وگوهای سازش‌آمیز در سطح ودجا و نظام‌های متولی صیانت از مراجع امنیت و ترغیب آنان به کاربست نتایج در نظام‌های برنامه‌ریزی و اجرایی
- ۶- آینده‌پژوهی در اجرای امن‌مأموریت‌ها، توسعه همکاری‌ها و اجرای طرح‌های نوین مدیریتی
- ۷- آینده‌پژوهی برای نظام‌های متولی صیانت از مراجع امنیتی در ارتقاء قدرت تهاجمی، تدافعی و ترمیمی
- ۸- تولید ادبیات بومی و مفهوم‌سازی جمعی در حوزه مبانی نظری آینده‌پژوهی برای امنیت،
- ۹- استانداردسازی چارچوب کلان‌فعالیت‌های آینده‌پژوهی امنیت ودجا و زیرمجموعه،
- ۱۰- پرورش و شبکه‌سازی آینده‌پژوهان در حوزه‌های امنیتی و ارتقاء استعداد‌های سازمانی در حوزه آینده‌پژوهی
وظایف نظام:
- آگاهی از آخرین عملکرد، وضعیت و موقعیت مراجع امنیت فعلی و جدید ودجا
- آگاهی از آخرین عملکرد، وضعیت و موقعیت بازیگران اصلی فعلی و جدید محیط امنیتی ودجا به خصوص سرویس‌های اطلاعاتی آمریکا، رژیم صهیونیستی و انگلستان و آژانس‌های خصوصی مرتبط با آن
- چگونگی برقراری امنیت سلبی ذهنی و عینی در محیط سایبری و واقعی به معنای فقدان و یا وجود مقدار قابل مدیریت از تهدیدات از سوی بازیگران اصلی محیط امنیتی

- چگونگی برقراری امنیت ایجابی ذهنی و عینی در محیط سایبری و واقعی به معنای رضایت مدیران و متخصصین از رشد و ثمردهی مراجع امنیت برای اجرای مأموریت‌های اساسی و راهبردی ودجا مدنظر قرار می‌گیرد. طبیعی است که تحقق رضایت به معنای نبود ضعف در کارکرد و عملکرد و وضعیت و موقعیت مراجع امنیت نسبت به مأموریت‌های اساسی و راهبردی ودجا است.

- چگونگی برقراری امنیت از طریق تهاجم و دفاع در برابر شیوه‌های مختلف اعمال تهدیدات بازیگران دشمن و مخالف محیط امنیتی و صیانت از مراجع امنیت و ترمیم آسیب‌های وارده به آن

- چگونگی ایفای وظایف سایر نظام‌های موجود ودجا از جمله تولید، نوآوری، کیفیت، صادرات و واردات، زنجیره تأمین، مدیریت پروژه و هزینه بر امنیت و شناسایی نقطه بهینه و خوب در برقراری امنیت ضمن اجرای بهینه و خوب مأموریت سایر نظام‌ها

- چگونگی تسلط اطلاعاتی برای امکان‌پذیری آینده‌پژوهی مطلوب به خصوص منابع اطلاعاتی شش‌گانه شامل سیگنال‌های ارتباطاتی، الکترونیکی و ابزارهای اطلاعاتی، تصویری، اندازه‌گیری‌ها و ویژگی‌های ذاتی تأسیسات و تجهیزات فنی، منابع انسانی، منابع باز و در دسترس عموم و اطلاعات ماهواره‌ای از زمین

- گونه‌شناسی تهدیدات از حیث ابعاد، سطوح، قلمرو، تعادل، تقارن، پیچیدگی، هویت، جنس، کانون، انگیزه و هدف و شیوه‌های مدیریت آن بر اساس میزان حیث شیوع تهدید در بازه موضوعیت پیدا کردن تهدید در خصوص مراجع امنیت تا بحرانی شدن وضعیت مراجع امنیت ناشی از تهدید و ارائه راه‌کارهای متناسب با آن

- چگونگی بهره‌برداری مثبت از تهدیدات به خصوص مدیریت بحران‌های امنیتی داخلی و ایجاد انسجام در برابر تهدیدات مشترک

سرمایه انسانی:

نظام متناسب با پروژه‌های در اختیار از خدمات نخبگان دانشگاهی و خبرگان حرفه‌ای مجامع تخصصی به صورت مختلف (خرید خدمت و پروژه‌ای) بهره‌برداری می‌نماید. حداکثر طبقه‌بندی اطلاعات در نظام خیلی محرمانه است و اطلاعات با طبقه‌بندی بالاتر توسط ستاد میزبان تقلیل داده شده و برای بهره‌برداری به نظام تزریق می‌شود.

فرهنگ سازمانی:

- اعتقاد و بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی، بصیرت انقلابی و روحیه جهادی
- تأکید مستمر و ویژه به نوآوری، بهره‌گیری از فرصت‌ها، ریسک‌پذیری، چابکی، رشد سازمانی، ورود در حوزه‌های ناشناخته، ایده‌پردازی‌های شگفتی‌ساز و حمایت از آن
- در کنار توجه به مسائل کلان، توجه مناسب به جزئیات در حین انجام روش‌ها به خصوص علائم ضعیف و شگفتی‌سازها
- جهت‌گیری مبتنی بر ارائه نتایج واقعی در کنار تعهد به اجرای فرآیندهای آینده‌پژوهی و بهره‌گیری از نظرات متخصصین
- توجه به موضوعات و مسائل امنیتی ودجا و همکاران دفاعی آن و برقراری روابط سازنده و اعتماد بخش با متولیان نظام‌های حفاظتی و امنیتی در به‌روزرسانی اطلاعات
- ارزشمند تلقی شدن توأمان سرمایه‌های انسانی متخصص و کار در قالب گروه‌های تخصصی و مراقبت بر عدم تأثیرگذاری منفی تصمیمات راهبردی نظام بر دو ارزش اشاره شده
- ایجاد فضای همدلی، حمایت، صداقت و عدالت در بین کارکنان و پرهیز از تعصب‌های گروهی و پرخاشگری بین کارکنان
- عدم ورود به پیشگویی، روش‌های غیرعلمی، گزارش‌سازی، خودشیفتگی سازمانی و انجام اقدامات انتفاعی

ویژگی‌های کالبدی نظام آینده‌پژوهی امنیت:

- میزان رسمیت روش‌های کاری نظام در سطح نازل و متکی بر ذهن و تجربه متخصصین است.
- میزان تخصصی‌کردن گام‌های اجرایی در روش‌ها و تقسیم کار بین مشاغل مختلف در سطح نازل قرار دارد به طوری که افراد متخصص بخش مهمی از روش‌ها را با تکیه بر توان داخلی خود و در قالب مشارکت در گروه‌های تخصصی به انجام می‌رسانند و نیازی به تفکیک گام‌ها در روش‌های مختلف آینده‌پژوهی نیست.
- استاندارد انجام شدن در هر پروژه متناسب با شرایط همان پروژه تعیین می‌شود و الزامی نیست.

- اختیارات افراد چه به صورت فردی و چه در قالب تیم‌های کاری به دلیل متخصص بودن افراد و پیچیدگی فرآیند و فناوری‌ها به طور تفویض می‌گردد، همچنین حیطه نظارت مدیران نیز گسترده است.
- پیچیدگی سازمانی نظام از بعد عمودی (سلسله مراتب) جزء سازمان‌های تخت، از حیث بعد افقی (تعداد عناوین شغلی) جزء سازمان‌های ساده تا متوسط و از حیث بعد فضایی (پراکندگی مکانی) به صورت متمرکز در ستاد وزارت با نمایندگانی مستقر در سازمان‌های مختلف ودجا است.
- تمرکز در تصمیم‌گیری از حیث دستورهای کاری جدید، به صورت متمرکز بر عهده مدیر ارشد نظام و از حیث برنامه ریزی اجرایی به صورت غیرمتمرکز بر عهده گروه‌های تخصصی آینده‌پژوهی است.
- سطح حرفه‌ای پژوهشگران نظام از حیث تحصیلات حداقل کارشناسی و مدت زمانی که کارکنان بایستی برای عضویت در گروه‌ها و بر عهده گرفتن یک موقعیت تخصصی در گروه‌های کاری طی نمایند. بر اساس تعداد پروژه‌های موفق انجام شده و نظر خبرگی مدیر تیم می‌باشد و گذشت ایام ملاک نمی‌باشد.
- کلیه خدمات پشتیبانی عمومی نظام بر عهده ستاد میزبان و نسبت‌های کارکنان پشتیبانی تخصصی و مدیریتی به کل پرسنل تخصصی یک به پنج می‌باشد.
- نظام بایستی دارای رفتار و ساختار سازمانی انعطاف‌پذیر باشد از جمله در طراحی دوایر سازمانی، فرآیند کنترل، پدیده تقلید، برنامه‌ریزی و پیش‌بینی آینده مدیریت و کنترل سازمانی‌ها.
- افزایش ارتباط واحدهای سازمان با محیط یکی از راه‌های علاج مدیریت محیط‌های با عدم اطمینان بالاست و لذا بایستی مرزگستری بیشتری انجام شود.
- دوایر سازمانی بایستی تفکیک بیشتری از یکدیگر داشته باشند و به تبع چون هماهنگی آن‌ها مشکل‌تر می‌شود بایستی سازوکارهای هماهنگی بیشتری نظیر کمیته‌ها، رابطین یا گروه‌های کاری را ایجاد و به کار گرفت.
- رسمیت و تمرکز نظام باید در سطح نازل باشد به طوری که افراد باید خود مسیر را پیدا کنند و نظام به سمت سیستم ارگانیک حرکت کند. واگذاری اختیارات به رده‌های پائین‌تر و تشویق کارکنان به همکاری با یکدیگر و کار گروهی از جمله سازوکارهاست.

- نظام باید بر مقدار برنامه ریزی‌ها و پیش‌بینی‌ها بیفزاید. برای این کار واحد مستقل برنامه‌ریزی ایجاد شود. اگر پیش‌بینی بسیار مشکل شود، برنامه‌ریزی هم مؤثر نیست و بایستی از سازوکارهای قبلی که اشاره شد استفاده شود.

- به منظور غلبه بر دسترسی ضعیف به اطلاعات سرویس‌های اطلاعاتی و برخی از اعضای شبکه همکار، باید نظام با سایر بازیگران اصلی محیط امنیتی شامل نیروهای مسلح و اعضای شبکه همکار که اطلاعات مرتبط با امنیت ودجا را در اختیار دارند انواع رابطه‌ها را برای کسب اطلاعات برقرار نماید شامل عقد قرار داد و خرید اطلاعات خاص، مشارکت با بخش خصوصی، دعوت به همکاری در اجرای فرآیندهای نظام، استخدام مدیران سرشناس شرکت‌ها و غیره

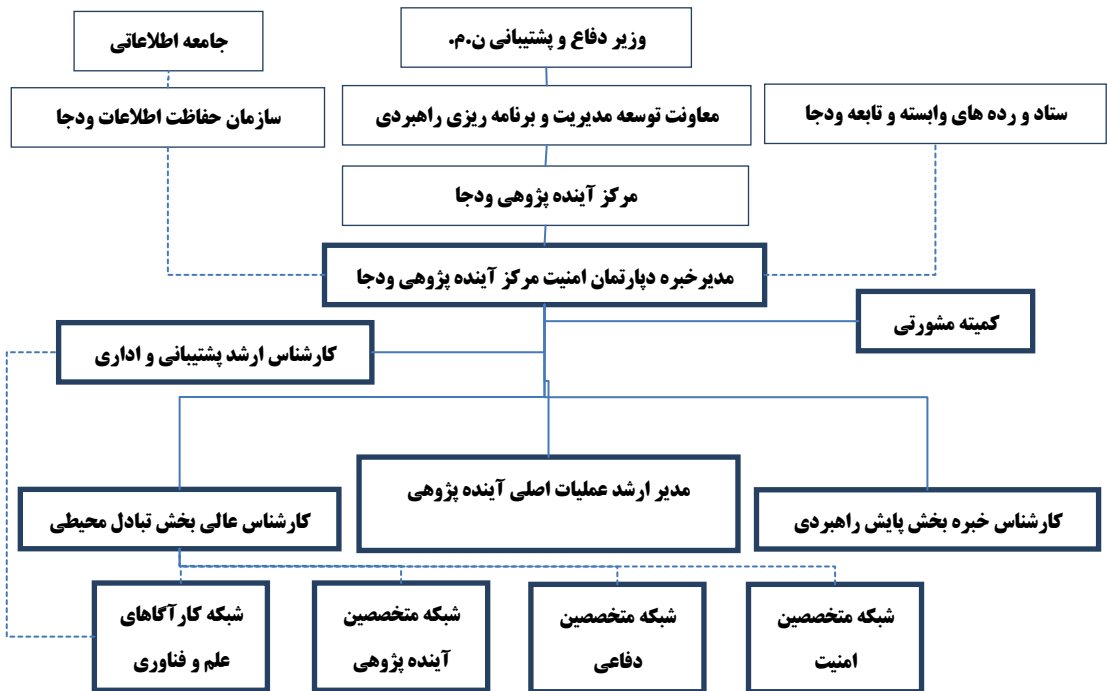
ج- یکپارچه سازی اجزا و ترسیم نظام آینده پژوهی امنیت ودجا:

تصاویر یکپارچه نظام آینده پژوهی امنیت: نظام آینده پژوهی امنیت وزارت دفاع با تأسیس دپارتمان امنیت ذیل مرکز آینده پژوهی ودجا در معاونت توسعه مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی در فرآیند پیاده‌سازی قرار می‌گیرد.

مسئول این دپارتمان از میان احدی از کارکنان معرفی شده توسط سازمان حفاظت اطلاعات ودجا و یا حکم رئیس مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی به صورت مأمور ذیل نظر رئیس مرکز آینده پژوهی ودجا مبادرت به فعالیت می‌نماید.

رئیس دپارتمان، با بهره‌گیری از ظرفیت کلیه رده‌های ودجا، نظام را بر اساس یک نقشه راه معین به انجام می‌رساند. در این دپارتمان ۴ نفر ذیل نظر رئیس دپارتمان فعالیت می‌نمایند.

شکل شماره ۵: ساختار سازمانی دپارتمان امنیت مرکز آینده پژوهی ودجا

گردش کلی کار در نظام:

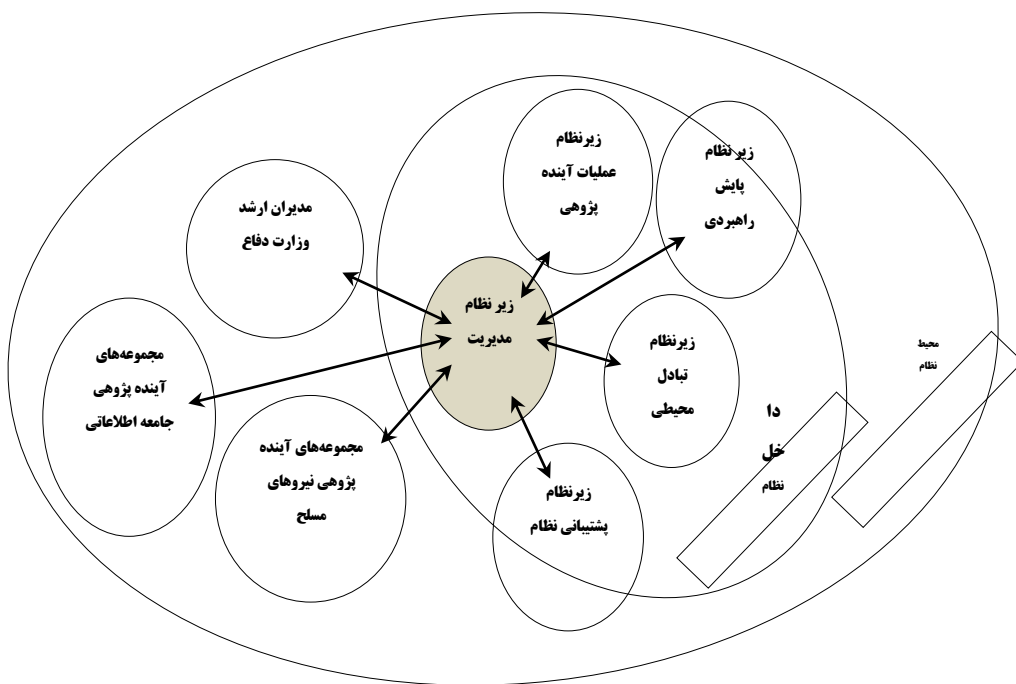
نظام آینده پژوهی با هدف و مأموریت معین و با رعایت اصول و ارزش‌ها و با بهره‌گیری از فرهنگ سازمانی مخصوص نظام، اقدام می‌نماید. نظام توسط مرکز راهبردی و آینده پژوهی ودجا ذیل نظر معاونت توسعه مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی اداره می‌شود. زیرنظام‌های ۵ گانه که در ادامه وظایف و تعاملات آن تشریح می‌گردد، از طریق تأمین اطلاعات اشاره شده در ورودی شامل اطلاعات مربوط به مراجع امنیت و بازیگران اصلی محیط امنیتی، نسبت به اجرای گام‌های ۴ گانه زیرنظام عملیات آینده پژوهی و ارائه خروجی‌ها اقدام می‌نماید. بهره‌برداران از خروجی‌ها، سایر نظام‌های موجود در سطح وزارت دفاع شامل ستاد و سازمان‌های وابسته و تابعه ودجا هستند که پیامد ارائه خروجی‌ها نیز توسط نظام مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. نظام برای اجرای مطلوب آینده-پژوهی در حوزه امنیت ودجا مبادرت به فراهم ساختن زیرساخت‌های عمومی و اطلاعاتی می‌نماید و الزامات روشی را رعایت می‌نماید. وظایف و ارتباطات زیرنظام‌ها به شرح زیر است:

زیرنظام مدیریت:

وظایف اصلی زیرنظام

- سیاست‌گذاری و نظارت بر فعالیت‌های نظام
- راهبری کمیته مأموریتی برای اتخاذ تصمیمات در مواعد کلیدی به خصوص در تحلیل آینده‌ها و به تصویر کشیدن آینده‌های مطلوب و مرجح و ترسیم چشم‌انداز
- توسعه تعاملات نظام با عوامل همکار محیطی در راستای ارتقاء موفقیت در اجرای مأموریت-های نظام و دستیابی به اهداف

شکل شماره ۸: شبکه ارتباطی زیرنظام مدیریت

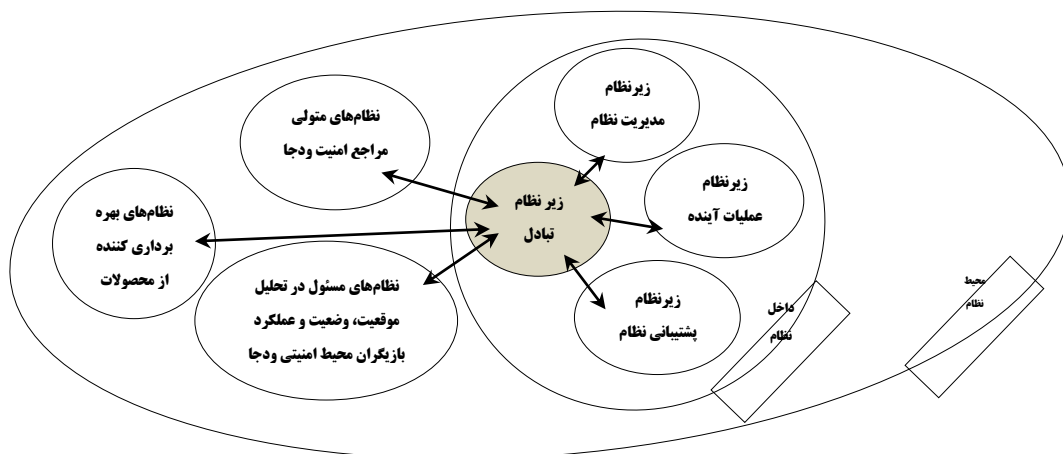

زیرنظام تبادل محیطی:

وظایف اصلی زیرنظام:

- پایش و پویش محیطی و تأمین اطلاعات مورد نیاز برای اجرای فرآیندهای آینده‌پژوهی (بررسی و جستجوی آنچه رخ می‌دهد).
- تضمین کیفیت اطلاعات ورودی متناسب با استانداردهای کار در حوزه آینده‌پژوهی و اتقان لازم
- آماده‌سازی خروجی‌های آینده‌پژوهی و انتشار آن در بین بهره‌برداران در قالب‌های مناسب

شکل شماره ۹: شبکه ارتباطی زیرنظام تبادل محیطی

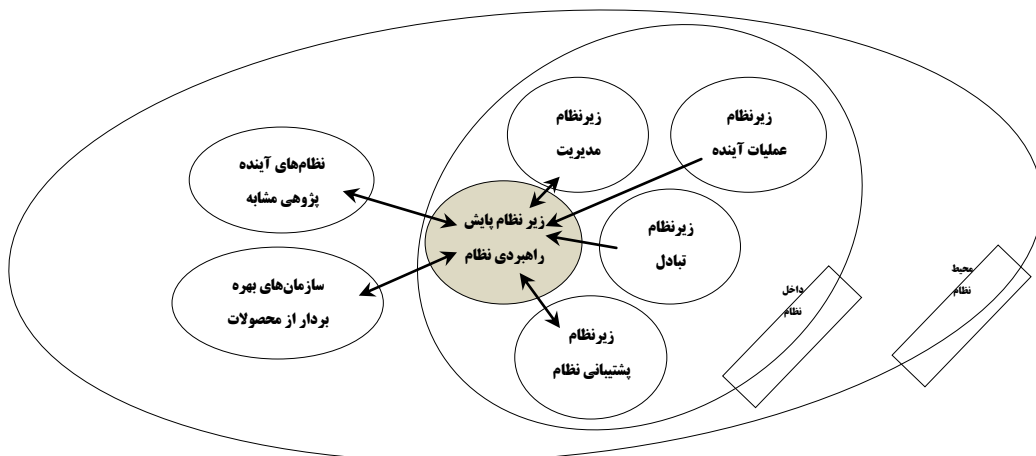

زیرنظام پایش راهبردی:

وظایف اصلی زیرنظام:

- تضمین کیفیت خروجی‌های زیرنظام آینده‌پژوهی برای استاندارد مورد نظر رده‌های بهره‌بردار
- بازخورگیری از فعالیت نظام و ارزیابی و کنترل عملکرد، وضعیت و موقعیت نظام و ارائه زمینه‌های بهبود
- مدیریت پژوهش‌های لازم برای حل مسائل و بهینه‌کاوای نظام‌های آینده‌پژوهی برای بهبود نظام

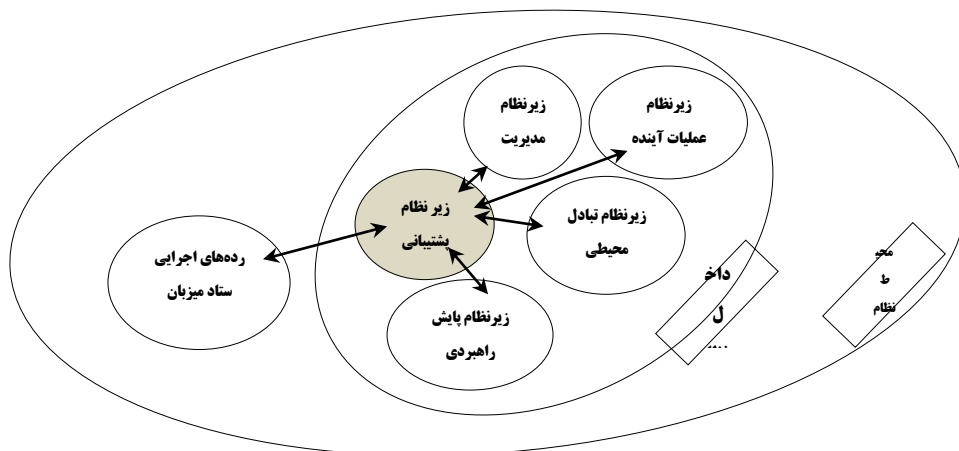
شکل شماره ۱۰: شبکه ارتباطی زیرنظام پایش راهبردی

زیرنظام پشتیبانی:

وظایف اصلی زیرنظام:

- تأمین زیرساخت های عمومی و اطلاعاتی لازم برای اجرای مأموریت ها و برون سپاری فعالیت های غیر تخصصی آینده پژوهی
- تعامل با مراکز پشتیبانی نظام در ستاد و رده های ودجا
- پشتیبانی از شبکه همکاران نظام شامل شبکه متخصصین آینده پژوهی، امنیت، صنایع دفاعی و کارآگاهان علم و فناوری

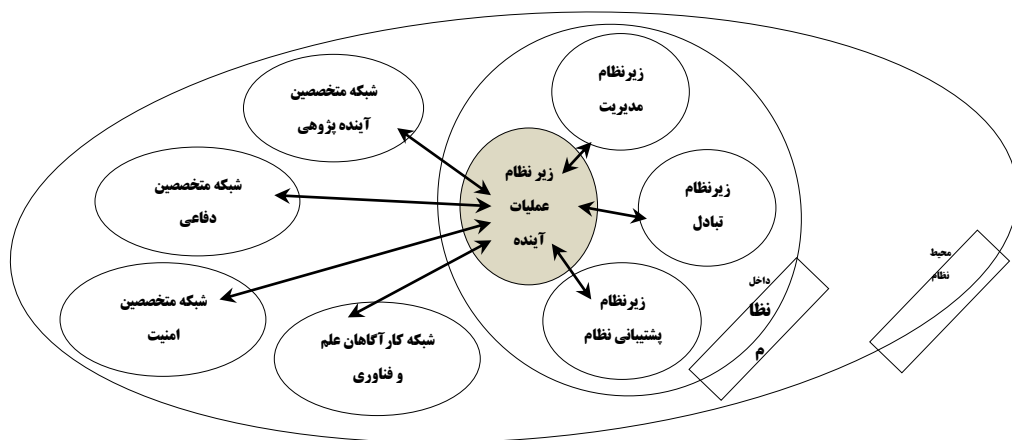
شکل شماره ۱۱: شبکه ارتباطی زیرنظام پشتیبانی نظام

د- زیرنظام عملیات اصلی آینده پژوهی:

وظایف اصلی زیرنظام:

- تجزیه و تحلیل اطلاعات ورودی از مراجع امنیت و محیط‌نگاری، غربالگری، مقایسه و تلفیق اطلاعات و استخراج بازیگران، مسائل، روندها، رویدادها و تصاویر (پاسخ به این سؤال که چه چیزی به نظر می‌رسد در حال رخ دادن است؟)
- تفسیر اطلاعات تحلیل شده از طریق تحلیل‌های عمیق‌تر و ارائه جمع‌بندی برای درک چگونگی تأثیرگذاری بافتار، مسائل، روندها و پیشران‌های اصلی بر یکدیگر، اولویت‌ها و بررسی عدم قطعیت‌ها و اطلاعات ضعیف (پاسخ به این سؤال که واقعاً چه چیزی در حال رخ دادن است؟)
- ترسیم آینده از حال به آینده و از آینده به حال از طریق اجرای فنون متناسب آینده‌پژوهی و به تصویر کشیدن آینده‌های محتمل و توافق بر آن (پاسخ به این سؤال که چه چیزی ممکن است رخ دهد؟)
- آینده‌سازی و تبیین سناریوهای حرکت از حال به آینده و رهنگاشت حرکت از آینده به حال

شکل شماره ۱۲: شبکه ارتباطی زیرنظام عملیات آینده پژوهی

الزامات پیاده سازی نظام:

برابر بررسی های به عمل آمده کمبودهایی برای استقرار نظام وجود دارد که به شرح زیر ارائه می شود:

- ۱- تقویت فرهنگی آینده پژوهی و توجه به نتایج آن از طریق کاربرد در نظام های برنامه-ریزی رده های ودجا
- ۲- فراهم ساختن زمینه های دسترسی به اطلاعات برای نظام آینده پژوهی از طریق زیرساخت های اطلاعاتی ۶ گانه توسط سلسله مراتب و همچنین همکاری سازمان حفاظت اطلاعات ودجا
- ۳- تأمین بودجه و اعتبارات و صدور مجوزهای لازم برای معاونت توسعه مدیریت و برنامه-ریزی راهبردی در راه اندازی ساختار نظام و به کارگیری سرمایه های انسانی لازم
- ۴- حمایت مدیریتی از نظام و معرفی آن به سایر مراکز آینده پژوهی و رده های ودجا برای همکاری

پیشنهاد برای پژوهش های آتی:

- ✓ تدوین نظام نامه آینده پژوهی امنیت ودجا که بر اساس یافته های حاصل از این پژوهش سندی تنظیم تا پس از تصویب مراجع مربوطه به اجرا درآید. در سند بر اساس گزاره های کاربردپذیری احصاء شده، سازمان و سلسله مراتب نظام را تدوین و ارائه نمود. همچنین الگوی فازبندی استقرار و اجرای نظام در آن تنظیم شود.

◆ فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۳۹۸

- ✓ آسیب‌شناسی و احصاء نواقص و معایب وضعیت موجود وزارت دفاع از حیث پاسخ به انتظارات مطرح در نظام و ارائه برنامه‌هایی برای رفع آن
- ✓ برای عملیاتی نمودن بهره‌برداری از زیرساخت‌های عمومی و اطلاعاتی، ضرورت دارد تفاهم‌نامه‌هایی با مراجع مربوطه تنظیم و به اجرا درآید.
- ✓ طراحی نظام از مفاهیمی است که در میان سایر مفاهیم کمتر به آن پرداخته شده است و پیشنهاد می‌گردد پژوهش‌هایی در این خصوص تعریف و اجرا گردد.

منابع:

- افتخاری، اصغر، (۱۳۹۲)، *امنیت اجتماعی شده رویکرد اسلامی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- بی‌نام، (۱۳۸۷)، *بررسی تطبیقی و ترازایی در نظام‌های آینده پژوهی شش کشور*، مؤسسه دانش‌بنیان دانش پژوهان، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- خلیلی شورینی، سیاوش، (۱۳۹۱)، *روش‌های پژوهش آمیخته (با تأکید بر بومی‌سازی)*، تهران: مؤسسه انتشارات یادواره کتاب.
- دانایی فرد، حسن؛ الوانی، سیدمهدی؛ آذر، عادل، (۱۳۹۶)، *دو کتاب روش‌شناسی پژوهش کمی و روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت رویکردی جامع*، تهران: انتشارات صفار.
- دفت، ریچارد، (۱۳۸۵)، *تئوری و طراحی سازمان*، مترجم: پارساییان و اعرابی؛ تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، آمنه، (۱۳۸۲)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه.
- عبدالله خانی، علی، (۱۳۹۰)، *فنون پیش‌بینی*، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران.
- مهدوی، عبدالمحمد؛ طراح‌زادگان، فرخ، (۱۳۸۹)، *سنجش اثربخشی و کیفیت سیستم‌های اطلاعاتی*، تهران: نظری.
- احمدوند، علی‌محمد؛ میرجعفری، سیداصغر، (۱۳۹۰)، *راهبردهای ارتقای امنیت عمومی در جمهوری اسلامی ایران با تمرکز بر شهر تهران*، مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۳.
- پورسعید، فرزاد، (۱۳۹۳)، *مفهوم و ماهیت امنیت در جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه آفاق امنیت.
- تسلیمی، محمدسعید؛ عابدی جعفری، حسن؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد، (۱۳۹۰)، *تحلیل مضمون و شبکه مضامین روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی*، اندیشه مدیریت راهبردی، شماره‌های ۳ و ۴.
- خان‌احمدی، اسماعیل، (۱۳۹۱)، *امنیت پایدار در نظام سیاسی اسلام از منظر نهج‌البلاغه*، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۲.
- رضایی‌منش، بهروز؛ بابایی‌مجرد، حسین، (۱۳۹۴)، *معناشناسی نظام‌سازی و روش‌شناسی کشف نظام از منابع دینی*، فصلنامه قیسات، شماره ۲.

- ◆ ۳۸۸ فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره سی و سوم، پاییز ۱۳۹۸
- ره‌پیک، سیامک؛ قربان‌زاده، محمدباقر، (۱۳۹۰)، مرجع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در رویکرد حقوقی، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۴.
 - طراح‌زادگان، فرخ؛ نصیری، محمدرضا؛ قمری، مهدی، (۱۳۹۳)، آینده‌نگاری بر مبنای سناریو (مطالعه موردی ساحفاودجا)، فصلنامه امنیت دفاعی، شماره ۲.
 - عبدالله‌خانی، علی، (۱۳۸۳)، نظریه‌های امنیت، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
 - علیدوست، ابوالقاسم، (۱۳۹۵)، ماهیت و چیستی فقه امنیت و فقه امنیتی، زمستان، حکومت اسلامی.
 - فاتح‌راد، مهدی؛ جلیلونند، محمدرضا؛ مولایی، محمدمهدی؛ سمیعی، سعید؛ نصرالهی، لیلان، (۱۳۹۲)، مختصات روش شناختی فرارشته آینده‌پژوهی به‌مثابه یک فرآپاردایم یکپارچه، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای، شماره ۴.
 - قربی، سیدمحمدجواد؛ موسوی، سیدصدرالدین، (۱۳۹۳)، بررسی مرجع امنیت در مکتب امنیتی امام خمینی (قدس سره)، فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، شماره ۲.
 - لک‌زایی، نجف، (۱۳۹۳)، مطالعات فقهی امنیت، پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۱.
 - حاتمی، امیر، (۱۳۹۶)، برنامه‌ها و رویکردهای چهار ساله وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح ۳۵۳-۳۸۴
 - ران: وزارت دفاع.
 - ساحفاودجا، (۱۳۹۶)، گزارش اقدامات سرویس‌های اطلاعاتی علیه وزارت دفاع، تهران: سازمان حفاظت اطلاعات وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
 - مرکز سمنا، (۱۳۹۶)، شبکه همکاران وزارت دفاع، تهران: مرکز سمنا.
 - ودجا، مؤسسه تحقیقاتی صنایع دفاعی، (۱۳۹۶)، گزارش عملکرد وزارت دفاع، تهران: وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.
 - نظری‌زاده، فرهاد؛ فولادی، قاسم، (۱۳۹۲)، نظام‌نامه آینده‌پژوهی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.